

Holland Festival 1973

Actuele muziek III

6 juli 1973
Amsterdam Concertgebouw
20.15 uur

23.00 uur

Het Radio Filharmonisch Orkest

m.m.v.
Klein Omroepkoor

Dirigent: Bruno Maderna

Solisten: Quartetto Italiano: Paolo Borciani, viool
Elisa Pegreffi, viool
Piero Farulli, altviool
Franco Rossi, cello

Elise Ross, sopraan
Han de Vries, hobo
Günther Reich, bas
Lutz Lansemann, spreekstem
Jochen Smidt, spreekstem

Sylvano Bussotti: I semi di Gramsci (1962-1971)
(1931-) Poema sinfonico per quartetto
d'archi e orchestra
Solisten: Quartetto Italiano

Pierre Boulez: Le soleil des eaux (1958)
(1925-) Soliste: Elise Ross, sopraan
m.m.v. Klein Omroepkoor

Pauze

Bruno Maderna: Concert nr. 3 voor hobo en orkest
(1920-) (1973)
Solist: Han de Vries

Bernd Alois Zimmermann: Ich wandte mich und sah an alles
(1918-1971) Unrecht, das geschah unter der
Sonne (1971)
Ekklesiastische Aktion für zwei
Sprecher, bass-solo und Orchester
Solist: Günther Reich
m.m.v. Lutz Lansemann
Jochen Schmidt

Pauze

Het Radio Kamer Orkest
o.l.v. Paul Hupperts
Leden van het Radio Kamer Orkest
ingestudeerd door Jos Verkoeyen

Solisten: Michiko Takahashi, slagwerk
Willie Goudzwaard, slagwerk
Abbie de Quant, fluit
Koos Verheul, fluit
Ton de Leeuw, regie

Ton de Leeuw: Spatial Music I, (1965-1966)
(1926-) Spatial Music II, (-1971)
Spatial Music III, (1966-1967)
Spatial Music IV, (-1968)

Ter inleiding

Het concert dat u vanavond aangeboden wordt door de NOS wijkt dusdanig af van de gebruikelijke concertvorm en -inhoud, dat nadere toelichting niet overbodig zal zijn.

Om te beginnen is er sprake van 5 werken waarin een solist of soliste een hoofdrol spelen, 5 werken van verschillende componisten, die weinig of niets met elkaar gemeen hebben.

Muziek is een houding, een stellingname, en de vijf componisten van deze avond demonstreren een volstrekt verschillende, waarover wij u willen informeren en waarbij u tenslotte uw eigen voorkeur kunt bepalen.

Dit laatste in de meest letterlijke zin, want u kunt door de bijgevoegde kaart in te vullen de NOS vragen om een herhaling van één of meerdere werken, die dan uitgezonden zullen worden in het Woensdagavond Muziekmagazine van 11, 18 en 25 juli via Hilversum II van 20.05-22.30 uur.

Er zijn natuurlijk ook wel overeenkomsten: alle werken stammen uit de typisch rationele Europese traditie met een bijzondere nadruk op individuele mogelijkheden van instrumenten en solisten, alle composities berusten op een materiaalkennis en -inzicht sedert 1950, dus laten we zeggen de tweede helft van de 20e eeuw, waarin de wereld opengebrouwen is, waarin we ook geïnformeerd zijn over Azië, Afrika en Amerika.

Des te meer is de stellingname van iedere componist op zich interessant ten opzichte van al deze invloeden.

Bussotti heeft zich laten inspireren door een zeer menselijke situatie: de om zijn marxistische sympathieën veroordeelde hoogleraar Antonio Gramsci heeft vanuit de gevangenis brieven aan zijn vrouw geschreven, die Bussotti als uitgangspunt heeft genomen voor zijn 'I semi di Gramsci' van 1962-1971. Uit drie brieven heeft hij zinsneden gelicht, die telkens als programma dienst doen voor een bladzijde van zijn partituur.

De teksten zijn in dit programmaboekje afgedrukt op pag. 6, 7 en 8. Vooral de laatste phrase is van beslissende betekenis voor het gehele werk.

Technisch gesproken heeft de componist zoveel aan het toeval, aan de solisten en de dirigent overgelaten, dat er over de uitkomst van uit de partituur geen conclusies meer te trekken zijn.

Dit in tegenstelling tot 'Le soleil des eaux' van Pierre Boulez in de nieuwe versie van 1958. Hier gaat het om 2 gedichten van René Char, die geïnspireerd zijn op Vaucluse, het gebied waar de dichter geboren is. (Teksten vindt u in dit programma boekje op pag. 9 en 10. Boulez wil deze teksten muzikaal interpreteren en doet dat op verschillende wijze. Het eerste gedicht 'Complainte du lézard amoureux' is een sopraansolo met bijna onafhankelijk commentaar en onderbrekingen van het orkest.

De zang presenteert het gedicht direkt, het orkest reflekteert erover.

Voor het tweede gedicht past hij een heel andere werkwijze toe: hier is de individuele zanginterpretatie vervangen door een kollektief spreekzingen van het koor, waarbij het woordritme ook het muzikale ritme bepaalt en het gedicht uitgangspunt is voor het muzikale vormverloop.

Bij dit werk zijn nog een aantal opmerkingen te maken:

de eerste betreft het toepassen van de z.g.n. 'Sprechgesang'-techniek, die door Arnold Schönberg is geïntroduceerd, bij het koor. Het koor wordt dus enerzijds als kleur in de verfijnde orkestklank (typisch Frans en verwant aan Debussy vooral) opgenomen, anderszijds benut als recitant en dan ondersteund door het zeer goed daarbij kleurende slagwerkinstrumentarium zonder vaste toonhoogte, dat de syllaben accentueert.

Het koor spreekt en zingt en combineert deze twee elementen. In het eerste deel wordt daarentegen het slagwerk met wel gefixeerde toonhoogte, (xylofoon en dergelijke) gebruikt.

In het algemeen blijkt uit de keuze van het slagwerkinstrumentarium de invloed van niet-Europese cultuurgebieden.

Over het nieuwe, derde hoboconcert dat Bruno Maderna, in opdracht van de NOS voor deze gelegenheid heeft geschreven, zegt de componist in een eigen toelichting zie pag. 11, dat hij gestreefd heeft naar een multi-interpretabele vorm.

Om Maderna te plaatsen in het kader van deze avond nog het volgende:

Maderna is de typische rasmuzikant onder de componisten, die sedert 1950 op de voorgrond zijn getreden. Hij heeft nooit gebrek aan muzikale ideeën, heeft geen behoefte aan experimenten en speculaties waarbij je van te voren niet kunt weten wat de uitkomst zal zijn. Hij legt zich niet vast op een star esthetisch standpunt, maar maakt vrijelijk gebruik van alle stijlen en stromingen.

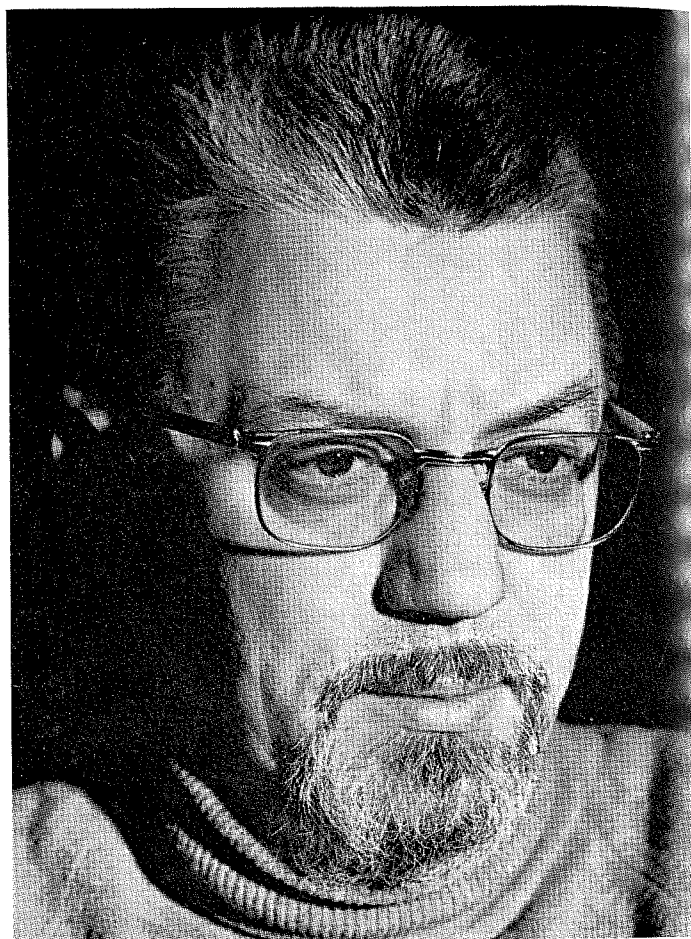
Het laatste werk dat Maderna dirigeert is de Ekkliastische Aktion: 'Ich wandte mich und sah an alles Unrecht das geschah unter der Sonne' (1970), van Bernd Alois Zimmermann.

Zimmermann schreef het werk op verzoek van dirigent Hans Zender voor de Olympische zeilweek te Kiel 1972.

Het werk is bedoeld als pendant van zijn solo-cantate 'Omnia tempus habent' uit 1955.

In beide werken maakt de componist n.l. gebruik van teksten ontleend aan het boek Prediker: een aanklacht tegen het onrecht, de boosaardigheid, de ijdelheid en de eenzaamheid van de mens.

In 'Ich wandte mich' konfronteert hij deze tekst met het verhaal van de 'Grootinquisiteur' uit de gebroeders Karamazow van Dostojewski, in die zin dat de Prediker dienst doet als kommentaar op het verhaal van de Grootinquisiteur. De tekst is verdeeld over 2 declamatoren, de zanger vertolkt de individuele emoties van de eenzame mens met als hoogtepunt zijn grote, voornamelijk geïmproviseerde solo 'Weh

Bernd Alois Zimmermann

dem, der allein ist', die onmiddellijk volgt op een steeds intensiever en dynamischer proces, dat aan het einde in een excessieve slagwerkchaos uitmondt. Deze slagwerkchaos volgt op de woorden: 'Ga en kom nooit terug.'

In het verloop van dat proces zijn de declamatoren ook steeds meer gaan gesticuleren, waarbij dirigent en declamatoren een eigen actieve rol spelen. Na de bassolo volgt dan nog een kort citaat uit het koraal 'Es ist genug' in de zetting van Johann Sebastiaan Bach, waarmee dit zeer indrukwekkende werk besloten wordt. (Dit is hetzelfde citaat dat Alban Berg in zijn vioolconcert gebruikt).

Het werk maakt bij het lezen al een onuitwisbare indruk en vooral het slot voerspelt onafwendbaar de dramatische persoonlijke beslissing die de componist daarop heeft genomen.

Zimmermann past als componist in de stijl van de Weense school van Schönberg en Alban Berg waarbij alle techniek en methodiek tenslotte ondergeschikt is aan de pessimistische boodschap.

Het orkest wordt in blokken opgesplitst, 3 trombones zijn verdeeld over de zaal en het hele apparaat dient ter ondersteuning en ook illustratie van de handeling, zoals bijv. de overdreven beweeglijkheid bij 'Ich sah an Arbeit enz.'.

Tenslotte nog heel kort, in het licht van deze avond, iets over de 'Spatial Music' van Ton de Leeuw, waarvan de componist zelf hierna een uitvoerige verantwoording geeft. Ten opzichte van het engagement van Bussotti, het muzikanteske van Maderna, het esthetische van Boulez en het expressieve van Zimmermann vertegenwoordigt Ton de Leeuw de wetenschappelijke richting in het hedendaags componeren. Hij stelt zichzelf problemen, in dit geval bijv. die van de relatie tussen muziek en ruimte, die in het verloop van een compositie worden onderzocht. Ik bedoel daarmee te zeggen dat zijn stellen en benaderen van compositorische problemen veel radicaler is. De Leeuw zal niet een Afrikaanse melodie citeren of een Japans instrument gebruiken, maar zijn niet-geringe kennis van niet-Westerse muziekcultuur gebruiken om muzikale concepties uit die delen van de wereld toe te passen en bruikbaar te maken voor zijn eigen creatieve werk.

Nog twee opmerkingen:

1. In de grote pauze tussen het optreden van het Radio Filharmonisch Orkest en de Spatial Music van de Leeuw biedt de NOS iedere bezoeker een kopje koffie aan en is tevens een tentoonstelling van grafisch werk van Bussotti te bezichtigen.
2. Bovenstaande tekst wil ik graag opdragen aan Cees Pinxteren en zijn medewerkers, die de organisatorische problemen van orkest en koor oploste en Henk Versteeg en zijn medewerkers, die de technische verzorging van deze avond in handen heeft.

Edu Verhulst

(in preparazione)

→ **I SEMI DI GRAMSCI**
 poema sinfonico
 per quartetto d'archi
 e orchestra

SETTIMINO
 per (dantato) *)
 Violino - contrabbasso
 Clarinetto - fagotto
 Tromba - Trombone
 percussioni
 7^e ballerini

Lorenzaccio *)
 Melodramma
 romantico
 in 5
 atti
 (da
 Alfred de Musset)

*) argomenti
 libretto
 scene
 costumi
 regia di
 rylb.

Sylvano Bussotti

Gramsci's Seeds

31 small pages, each one inspired by a corresponding number of phrases written by Antonio Gramsci, from prison, to his wife (Lettere dal carcere, published by Einaudi). The phrases which are contained in three separate letters, have been freely reconstructed in the following sequence (the Roman figures I, II, II correspond to the three above-mentioned letters containing the original fragment):

- page 1 ... The rose has suffered a terrible sun-stroke: all its leaves and most delicate parts have been burnt to a cinder; it looks desolate and sad, but it is beginning to sprout again. (I)
- page 2 Now I believe it is possible to draw a fairly accurate floral account. (II)

- page 3 It is not dead, at least not yet. (I)
- page 4 The rose is beginning to sprout again, after having been reduced to a dismal stick. (II)
- page 5 The solar catastrophe was inevitable, as I could only cover it up with some paper which kept being blown away by the wind; it would have been necessary to have a nice bunch of straw, which is a good insulator and at the same time affords protection against the direct heat of sun-rays. (I)
- page 6 But will it withstand the forthcoming summer heat? It looks to me too frail and out of condition to survive that. (II)
- page 7 Anyway, prospects are favourable, unless unforeseen complications should intervene. (I)
- page 8 ... By the way: the rose, you know, has recovered completely. (I write 'by the way' because these days rose-watching seems to have replaced the habit of spitting against the ceiling). (III)
- page 9 The seeds took sometime to turn into little plants: a whole series seems determined or make life padpolie. (I)
- page 10 The dahlias are still incubating and there is no way of telling; we can presume that they will come out one of these days, but I have no idea of their flowering season. (II)
- page 11 The seeds must have been old and partly moth-eaten. (I)
- page 12 It is true that the rose, after all, is nothing but a wild thorny bush, and therefore, very hardy. (II)
- page 13 Those which have come to life develop very slowly. (I)
- page 14 Suddenly, from the 3rd to the 15th June, it has started to sprout buds and leaves, until it has become completely green once more; now it has little branches about 15 centimetres long. (III)
- page 15 When I told you that some of the seeds were very beautiful, I meant that they were edible. (I)
- page 16 All the seed have failed except one, I do not know what it is but it is probably a flower, not a weed. (II)
- page 17 In fact, some of the little plants look strangely more like parsley or spring onions than like flowers. (I)
- page 18 It has tried to produce a tiny bud, which — however — has then withered and now is getting quite yellow. (III)
- page 19 Every day I feel the temptation to pull them a little to help them to grow, but I remain uncertain between the two outlooks on the world and on education: whether to follow Rousseau and leave things to nature, which is never wrong and is basically good, or whether to be selfwilled and force nature introducing the expert hand of man and the principle of authority into evolution. (I)

- page 20 Anyway, it cannot be ruled out that even this year it might produce and develop one tentative little rose. (III)
- page 21 Uncertainty is not yet over and the two ideologies are still fighting within my head. (I)
- page 22 We shall see. (II)
- page 23 The six little chicory plants have felt themselves immediately at home and have not been afraid of the sun: already they are sprouting stalks which will bear seeds for future harvests. (I)
- page 24 The chicory is all in blossom and will bear many seeds for next season. (II)
- page 25 The dahlias and bamboos are asleep underground and have not given any sign of life. (I)
- page 26 The bamboo has already sprouted a leaf as wide as my hand and another one is getting ready: it seems to have taken well. (II)
- page 27 I believe that the dahlias in particular are really done for. (I)
- page 28 I would really have wanted to send you a chicory flower but then I have thought that perhaps it may be good only as the beginning of a stornello. (II)
- page 29 As we are on the subject, I would ask you please to send me another four kinds of seeds: 1st, carrot seeds, of the mealy kind which is known as pastinaca and which is a pleasant reminder of my childhood: in Sassari they sell some of these carrots which are up to a pound in weight and before the war they used to cost a penny, thus being in fair competition with liquorice: 2nd, peas; 3rd, spinach; 4th, celery. (I)
- page 30 I am glad of this because for the past year I have been interested in cosmic phenomena (perhaps the bed — as they say in my village — has been placed in the right direction of terrestrial influences and when I sleep the cells in my body rotate in unison with the whole universe). (III)
- page 31 I want to sow four or five seeds of each kind into a quartet of a square metre and see how they come up. (I)

A longer final phrase can be used as reference and synthesis of the entire composition:

I have waited very anxiously for the summer solstice and now that the earth is bowing (or rather is straightening up again after bowing) towards the sun, I feel happier (the question is connected with the light that they bring in towards evening, and here is your terrestrial influence); I feel the cycle of the seasons, tied to solstices and equinoxes, like a living part of myself. The rose is still living and will certainly bloom because the heat precedes the frost and the first violets are already braving under the snow; in short, I feel time like a living body since space no longer exists for me. (III)

Pierre Boulez - 'Le soleil des eaux'

Pierre Boulez

COMPLAINTE DU LÉZARD AMOUREUX

N'égare pas le tournesol,
Tes cyprès auraient de la peine,
Chardonneret, reprends ton vol
Et reviens à ton nid de laine.

Tu n'es pas un caillou du ciel
Pour que le vent te tienne quitte,
Oiseau rural; l'arc-en-ciel
S'unifie dans la marguerite.

L'homme fusille, cache-toi;
Le tournesol ets son complice.
Seules les herbes sont pour toi,
Les herbes des champs qui se plissent.

Le serpent ne te connaît pas,
Et la sauterelle est bougonne;
La taupe, elle, n'y voit pas;
Le papillon ne hait personne.

L'écho de ce pays est sûr.
J'observe, je suis bon prophète;
Je vois tout de mon petit mur,
Même tituber la chouette!

Il est midi, chardonneret,
Le sèneçon est là qui brille;
Attarde-toi, va sans danger:
L'homme est rentré dans sa famille!

Qui, mieux qu'un lézard amoureux,
Peut dire les secrets terrestres?
O léger gentil roi des cieux,
Que n'as-tu ton nid dans ma pierre!

René Char. Poessies/Dichtungen II (c) Editions
Gallimard Paris 1950 (les Matinaux); 1962 (La Parole en Archipel)

La Sorgue

Chanson pour Yvonne

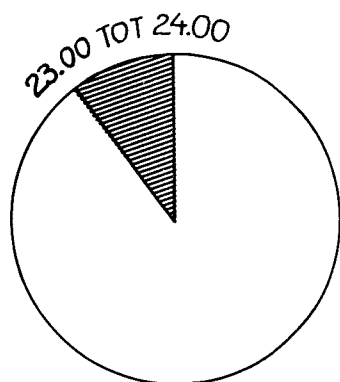
Rivière trop tôt partie, d'une traite, sans compagnon,
Donne aux enfants de mon pays le visage de ta passion.
Rivière où l'éclair finit et où commence ma maison.
Qui roule aux marches d'oubli la rocaille de ma raison
Rivière, en toi terre est frisson, soleil anxiété,
Que chaque pauvre dans sa nuit fasse son pain de ta moisson.
Rivière souvent punie, rivière à abandon.
Rivière des apprentis à la calleuse condition,
il n'est vent qui ne fléchisse à la crête de tes sillons.
Rivière de l'âme vide, de la guenille et du soupçon,
Du vieux malheur que se dévide, de l'ormeau, de la compassion.
Rivière des farfelus, des fiévres, des équarisseurs,
Du soleil lâchant sa charrue pour s'acoquiner au menteur.
Rivière des meilleurs que soi, rivière des brouillards écots,
De la lampe qui désaltère l'angoisse autour de son chapeau.
Rivière des égards au songe, rivière qui rouille le fer,
Ou les étoiles ont cette ombre qu'elles refusent à la mer.
Rivière des pouvoirs transmis et du cri embouquant les eaux,
De l'ouragan qui mord la vigne et annonce le vin nouveau.
Rivière au coeur jamais détruit dans ce monde fou de prison,
Garde nous violent et ami des abeilles de l'horizon.

(René Char. Poessies/Dichtungen I (c) 1957 Librairie Gallimard, Paris)

Il 3° Concerto per OBOE E ORCHESTRA è stato scritto, su commissione dell' Holland Festival 1973, per l' oboista Han de Vries. In questo lavoro ho cercato di realizzare nel modo più chiaro e pregnante una forma plurima, che si adattasse ad interpretazioni sempre differenti e di differente natura. Ho pensato, esperimentando, che la musica esiste già, che è sempre esistita. Anche quella che scrivo io. È solo necessario un atto di fede per sentirsi intorno a sé, dentro di sé e quindi realizzarla in una partitura. "Formale" ed "informale" sono la stessa cosa. *Ennio Maderna*

Hedenavond van

GROEIT de muziek van het podium, in de zaal, in meerdere zalen, in de gangen, in de foyers.

Muziek is geen verhaal meer, maar een groot, levend organisme, dat middels levende mensen en elektronische apparatuur een vol uur voor middernacht in het Concertgebouw zal ademen.

Er wordt gespeeld:

Spatial Music I

Spatial Music II

Spatial Music III

Spatial Music IV

Syntaxis I

Nightmusic

Reversed night

Midare

door:

Radio Kamer Orkest o.l.v. Paul Hupperts
Bandopname van de première

Willie Goudzwaard, slagwerk
Michiko Takahashi, slagwerk
Radio Kamer Orkest o.l.v. Paul Hupperts

Leden van het Radio Kamer Orkest o.l.v.
Jos Verkoeyen

Bandopname Electronische compositie

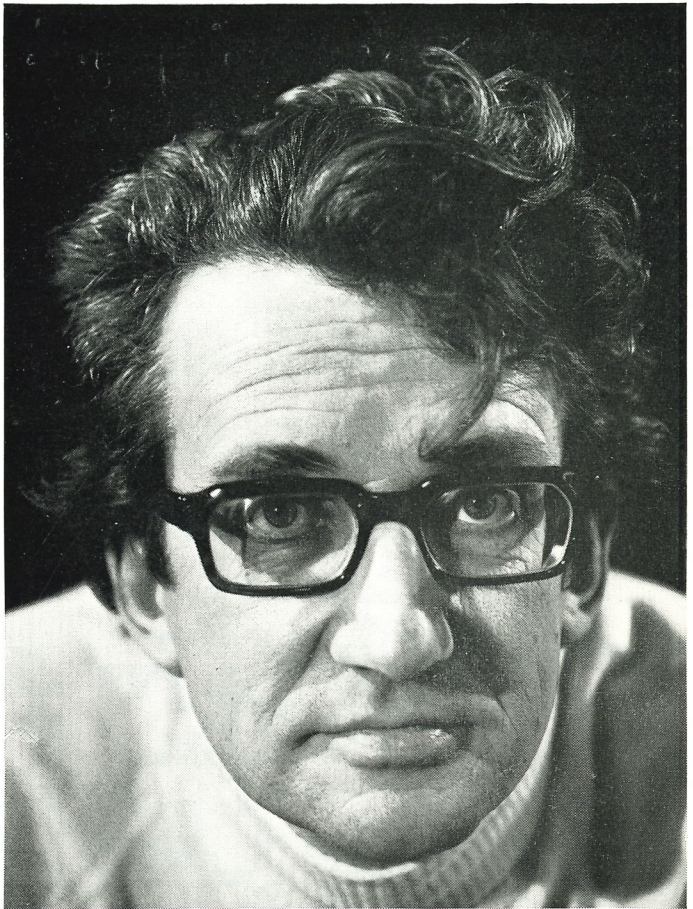
Koos Verheul en Abbie de Quant, fluit

Koos Verheul en Abbie de Quant, fluit

Michiko Takahashi, marimba

Technici van de

Nederlandse Omroep Stichting

Ton de Leeuw

UIT HET DAGBOEK VAN EEN COMONIST:

Spatial Music I, II, III, IV, geschreven tussen 1965 en 1971.

- Hoofdthema : op zoek naar een nauwere relatie tussen muziek en ruimte.
- Vraag : Welke dimensie kan de ruimte toevoegen aan de muziek?
- Veronderstelling: als de ruimte werkelijk een essentiële rol speelt in het muzikale proces, dan moet de fysionomie van de muziek geheel anders worden.
- Stellingname : de tot nu toe gevolgde werkwijzen in de nieuwe muziek blijven aan de buitenkant. De ruimte wordt in het beste geval beschouwd als een welkom middel om een in feite autonoom muzikaal proces beter te profileren.

Spatial Music I (1965-1966)

Een zware bevalling, deze opdracht van CRM. Na zeven mislukte starten eindelijk een eerste, en meest radicale poging om het orkest volledig en functioneel op te splitsen.

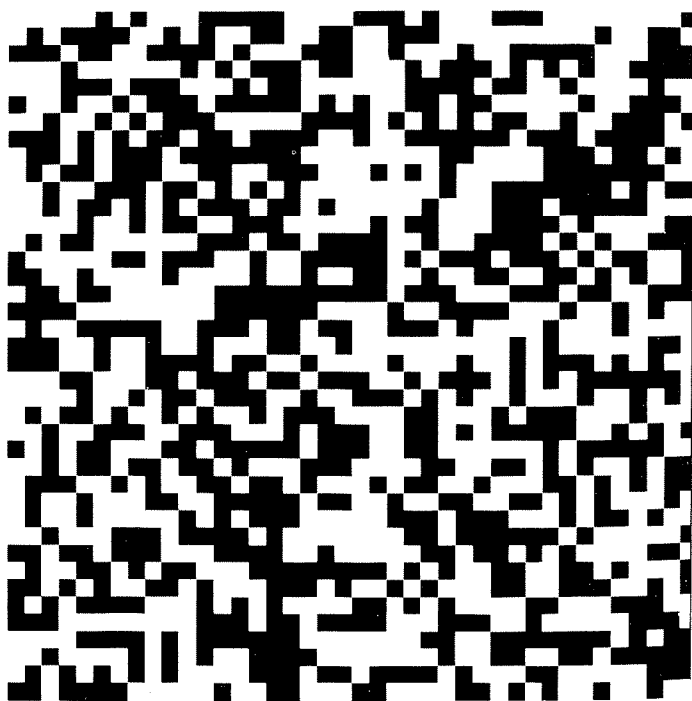
(Later verneem ik dat Xenakis in exact dezelfde jaren hetzelfde plan onderneemt in Terretektorh (1965-1966): 'L'éparpillement total semi-stockastique des musiciens de l'orchestre parmi le public').

32-48 spelers, optimaal verspreid over de beschikbare zaal. Een collectiviteit van ruimtelijk gescheiden individuen, wier partij afhankelijk is van de plaats die zij in de zaal innemen. (In traditionele muziek is de partij van — laten we zeggen — de hoornspeler altijd gelijk, wààr de hoornist ook plaatsneemt. In Spatial Music I krijgt dezelfde hoornist een andere muziek te spelen, zodra hij een paar meter verder gaat zitten.)

Gevolg: mobiliteit, een aangepaste notatie, andere principes van samenspel, waarbij de tijd als belangrijke coördinerende faktor optreedt.

Op dit concert horen we een voortreffelijke productie-opname van het Radio Kamer Orkest o.l.v. Paul Hupperts (foyers).

Spatial Music II (1971), een opdracht van de NOS

Hommage aan Peter Struycken. Grafische figuur uit Kalender 1971 uitgegeven door drukkerij Mouton te Den Haag. (Bladzijde uit Spatial Music II)

Behalve ruimtelijke preoccupaties is ook de relatie tot de tijd van belang. Al naar gelang het uur van de dag, maar soms ook de maand van uitvoering, ondervindt de muziek hiervan de neerslag. Dit vereist een grote flexibiliteit in het muzikale proces: de spelers bepalen zelf indeling, instrumentarium, uitvoeringswijze. Zij spelen soms in dezelfde ruimte, soms in verschillende (Grote en Kleine zaal) gelijktijdig. Maar ook in het laatste geval horen zij elkaar via luidsprekers, terwijl zij ook verbonden zijn met de muzikale leider (de componist), die vanuit een centrale regelkamer aanwijzingen geeft.

fast and vigorous
impassios

gliss.
 PS.

no breaks, except for the commas.

PS: free intervals, 5:6

allarga

allarga

-4-

-5-

Moderate tempo -
maximum use of tone colours
by means of different sticks, and
hitting the keys on different places.

1/ Tremolo by using two sticks in one hand
on the edge of the key.
2/ see 2/ on page 7.
3/ apply handle on the key; pull head of the
stick upwards; let rebound the stick.

- 8 -

(Slot Midare)

De versie van vanavond is in handen van twee formidabele slagwerksters: Willie Goudzwaard, bij ons welbekend, evenals Michiko Takahashi dat is n haar land, Japan.

In het laatste kwartier voor middernacht speelt Michiko ook een aan haar opgedragen stuk voor Marimba, genaamd 'Midare' (winter 1972), waarmee zij onlangs op het Internationale Gaudeamus concours de eerste prijs won.

In **Spatial Music III (1966-1967)** zijn de musici verdeeld over de vier armen van een kruis, met de dirigent in het centrum. Er is een nauwe structurele relatie tussen de muziek en de bewegingspatronen, die ontstaan doordat een aantal spelers gedurende de uitvoering 'van arm verwisselt'.

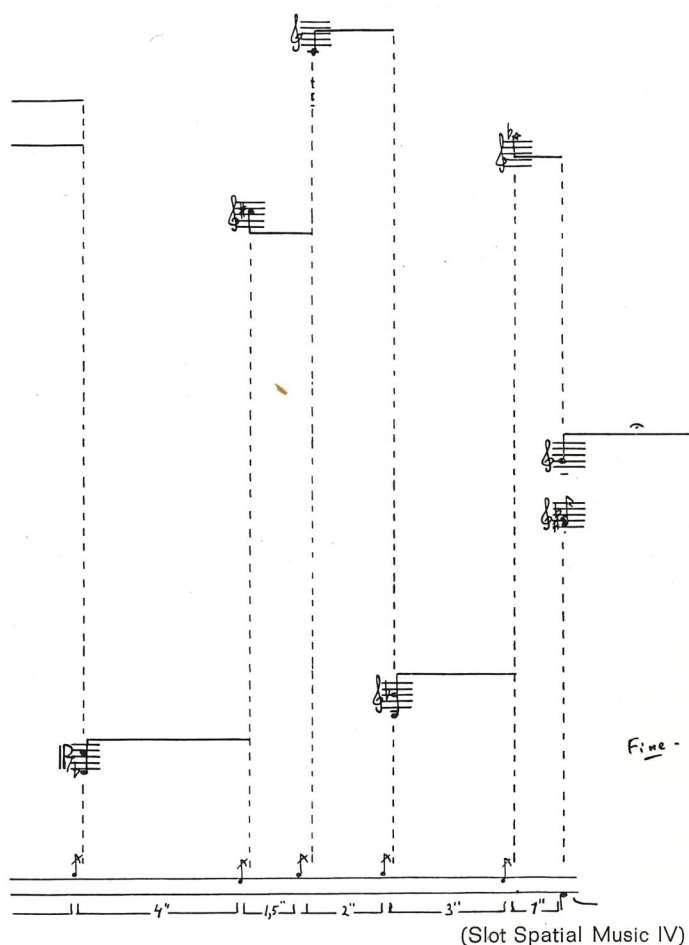
Hierdoor krijgen de armen ook een wisselende instrumentale kleur. Spatial Music III wordt gecombineerd met een stereofonische bandopname van **Syntaxis I** (zomer 1965, in opdracht van de VARA), die weer op andere plaatsen in de zaal geluidsbronnen en -bewegingen veroorzaakt.

Syntaxis I is een elektronische compositie met stemmen, instrumentale en elektronische klanken, 'concrete' geluiden van metaal, hout en water.

Het wordt gespeeld door het Radio Kamer Orkest (in de Grote Zaal), hetzelfde ensemble dat de première verzorgd heeft. De componist is aan dit ensemble, en ook aan dirigent Paul Hupperts, veel dank verschuldigd voor het grote aantal uitvoeringen dat zij in de loop van de tijd van zijn werken hebben gegeven.

In het voorjaar van 1968 ontstond **Spatial Music IV**.

Lichter en speelser van karakter. Bijna een divertimento. Twaalf spelers concentreren zich en spreiden zich, in voortdurend wisselende posities om drie kernpunten: piano en twee slagwerkers. Strawinsky wordt geciteerd als hommage aan deze voor mij nog steeds beste componist van onze eeuw. De NCRV was opdrachtgever en de spelers zijn — al weer — leden van het Radio Kamer Orkest. Onder leiding van hun nooit aflatende, idealistische concertmeester Jos Verkoeyen (die als primarius van het Gaudeamus strijkwartet een record aantal uitvoeringen van mijn werk heeft gegeven) is *Spatial Music IV* al veelvuldig gespeeld. Twee uitvoeringen wil ik speciaal memoreren: een van de eerste quadraphonische muziekopnamen in ons land, en een vorig jaar gespeelde versie in de Duitse provincie. De goede burgers van over de grens waren zò oprecht verbaasd, dat ik in mijn mening gesterkt werd dat Nederland (niet alleen Amsterdam) vóórloopt.

En, alsof het nog niet genoeg is, fluiten ook Koos Verheul en zijn (ex)leerlinge Abbie de Quant mee op deze avond. Twee spelers met een grote muzikale persoonlijkheid, maar toch erg verschillend van elkaar.

Daarom spelen ze beiden dezelfde twee stukken. Als u ze volgt hoort u dus twee verschillende versies van zowel 'Nightmusic' (voorjaar 1966), als van **Reversed Night** (zomer 1971).

En omdat ook de componist voortdurend veranderd, is 'Reversed Night' weer te beschouwen als een andere versie van 'Nightmusic'.

Nog enkele kanttekeningen:

1. Laat u nooit wijsmaken dat al die lopende musici u nader kunnen brengen tot de muziek.
Er zijn al heel wat kreten geslaakt in naam van de communicatie. Maar, al zoudt u op de schoot van de speler gaan zitten, er is altijd iemand die speelt en er is iemand die luistert. En voor beiden geldt de aloude spreuk: 'Wie oren heeft om te horen, die hore'.
2. En wat er vanavond allemaal nodig is aan technische voorziening en begeleiding, dat danken we weer aan de mannen achter de schermen, de technici en organisatoren van de radio wier namen zelden worden genoemd, maar zonder wier inzet de huidige componist zich nauwelijks zou kunnen manifesteren.
3. De partituren van de gespeelde werken zijn verkrijgbaar bij de Stichting Donemus, te Amsterdam. Donemus heeft ook — in de DAV-serie — een plaat uitgebracht van Spatial Music I. De andere werken zijn niet op de plaat verkrijgbaar.
Onze nationale platenindustrie houdt niet van Nederlandse muziek. (Dat is een nationaal trekje).
De radio gaat natuurlijk wel veel uitzenden. Van het totaal wordt later een grote montage gemaakt.

Over de componist:

Heeft intensieve belangstelling voor allerlei domeinen van het muzikleven. Groeit daarom om de paar jaar dicht, om dan via een grote schoonmaak weer enkele vrije dagen te veroveren voor het componeren.

Is een erkend omnivoor. Dit betekent dat zijn liefde voor de muziek van mensen waar ook ter wereld geen grenzen kent. Blijft moeite houden met consumptiemuziek.

Voelt daarom best iets voor een klassieke zender.

Mits de consumptie daar maar niet met een hoofdletter wordt geschreven.

De tekst van dit programmaboekje is opgedragen aan Edu Verhulst, een man met vele ideeën.

Ton de Leeuw

Radio Filharmonisch Orkest

Het Radio Filharmonisch Orkest, dat in 1945 is opgericht, is een van de vijf orkesten van de Nederlandse Omroep Stichting (NOS). Sinds 1 september 1961 wordt dit orkest geleid door Jean Fournet. Zijn voorgangers waren Albert van Raalte, Willem van Otterloo, die ook nu nog regelmatig met het orkest optreedt, Paul van Kempen en Bernard Haitink. Talrijke gastdirigenten uit binnen- en buitenland hebben het orkest geleid. In de zomer van 1970 dirigeerde Leopold Stokowski het RFO tijdens openbare concerten in Amsterdam en Rotterdam. Ook maakte hij enige grammofoonplaten met het orkest. Het orkest telt 90 tot 100 musici, al naar gelang de aard van de werken, welke worden gespeeld. Concertmeester is Dick de Reus. Het orkest is bekend in geheel Europa vanwege zijn radio-uitzendingen. Voorts kreeg het orkest bekendheid door zaalconcerten in Nederland en in een aantal Europese landen. Het neemt steeds deel aan het Holland Festival, is vaak te horen in het Amsterdams Concertgebouw, o.m. in de VARA-serie 'Matinée op de vrije zaterdag' en speelt ook in andere Nederlandse concertzalen.

Tournees maakte het orkest naar Duitsland (o.m. het Beethoven festival in Bonn), Frankrijk (het Muziekfestival van Besançon en het festival 'de Pâques' te Lourdes), 'Warschauer Herbst' in Polen, Zwitserland en Italië.

Onder leiding van Roberto Benzi nam het orkest met succes deel aan het Internationaal Muziekfestival van Belgrado.

Klein Omroepkoor

Uit het Groot Omroepkoor der Nederlandse Omroep Stichting zijn verschillende koorformaties samengesteld, waarvan o.a. het Klein Omroepkoor er één is.

Dit Klein Omroepkoor geeft regelmatig uitvoeringen voor radio en tv en treedt bovendien incidenteel naar buiten op.

Het repertoire omvat werken voor koor en orkest en a cappella-werken vanaf de middeleeuwen tot de modernen, alsmede werken met begeleiding van een klein instrumentaal ensemble of orgel.

Verder wordt het koor ingezet voor operette- en operauitvoeringen en opnamen voor lichte muziek.

De uitvoeringen geschieden afwisselend o.l.v. Antoon Krelage, Carel Laëut en Frans Müller die met de leiding van de a cappella-programma's zijn belast.

Bruno Maderna

Reeds sinds vele jaren heeft Bruno Maderna een carrière opgebouwd als dirigent en componist; hij is met Luciano Berio en Luigi Nono de belangrijkste Italiaanse componist van de hedendaagse muziek.

Bruno Maderna werd in 1920 in Venetië geboren. Hij bezocht de conservatoria in Venetië, Milaan en Siena, studeerde compositie bij Bustini en Malipiero, en directie bij Guarnieri en Scherchen.

De laatste jaren heeft hij overal ter wereld gedirigeerd; hij heeft belangrijke orkesten geleid zoals:

Berliner Philharmoniker, Wiener Philharmoniker, Orchestre de Paris, Concertgebouworkest, Residentie Orkest, en het Rotterdams Philharmonisch Orkest.

Hij heeft opera's gedirigeerd in Nederland, Parijs, Hamburg, Berlijn, New York en Milaan.

Hij maakte zijn Amerikaanse debuut met de Pittsburg Symphony, waarna Chicago Symphony, New York Philharmonic, Philadelphia, Boston en Cleveland Orchestras volgden.

In Milaan, Darmstadt, Dartington, Salzburg en Venetië heeft Maderna directiecurssussen gegeven.

Zijn belangrijkste composities van de laatste jaren zijn; Quadrivium, Grande Aulodia, Vioolconcert (geschreven voor Theo Olof), Juilliard Serenade, Ausstrahlung en Aura. Verder heeft hij vele grammofoonplaten opgenomen.

Quartetto Italiano

Het Quartetto Italiano bestaat nu 27 jaar. Vanaf het ogenblik dat ze gezamenlijk op het idee kwamen om alle persoonlijke ambities op te geven om een solo-carrière te beginnen die reeds brilliant was aangevangen, vormden ze met de medewerking van Virgil Thomas het ensemble dat na een gedenkwaardig concert in New York genoemd werd als 'the finest quartet of our Century'.

Bijna 2400 concerten — 64 in New York, 34 in Londen, 18 in Parijs, 37 in Milaan, 32 in Rome — waaronder alle beroemde festivals zoals Salzburg, Praag, Venetië, Edinburgh, Luzern etc.; optredens in enkele van de grootste theaters zoals La Scala en La Fenice vormen het overzicht van de 27 jaren die het ensemble gemaakt heeft tot een van wereldformaat en wier begaafdheid aanleiding was tot het uitreiken van een prijs door de President van Italië in 1958.

Enkele prijzen die het kwartet ontving waren:

German record critic (1966); Diapason for chambermusic (1966); Italian record critic (1968); Golden Diapason (1969); Edison Award (1972); Prix des Discophiles (1972); Music Trade Association Award (1972).

In het seizoen 1972/1973 maakte het Quartetto Italiano een tournee door Europa, USA, Canada, Japan en voor het eerst door de Sovjet-Unie.

Elise Ross

Elise Ross studeerde compositie aan de Northwestern Universiteit van Chicago.

Aan de Juilliard School, New York studeerde zij zang bij Irenée Touvel. Zowel in Amerika (Los Angeles, New York) als in Europa (Londen, Wenen, Lissabon, Amsterdam en Florence, in Rome,

Palermo, Milaan en Bologna) bracht zij werken van Luciano Berio. Bij 'The Royal Ballet', Covent Garden was zij de gevierde soliste in Berio's 'Labyrinthus II'.

Voor RCA-Victor nam zij met de London Sinfonietta o.l.v. de componist werken van Berio op.

Han de Vries

Han de Vries werd in 1941 te Den Haag geboren en speelde reeds op 6-jarige leeftijd voortreffelijk blokfluit; bovendien bleek hij over een bijzonder tekentalent te beschikken zodat een toekomstige carrière in de beeldende kunsten zeer voor de hand lag.

Toen hij veertien jaar was, studeerde hij aan de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten en nam tegelijkertijd lessen bij de vermaarde hoboïst Jaap Stotijn aan het Koninklijk Conservatorium. In 1961 studeerde Han de Vries met vele onderscheidingen te Amsterdam af; in 1962 behaalde hij de Prix d'Écélence.

Na de dood van zijn laatste leermeester, Haakon Stotijn, volgde Han de Vries hem op als eerste hoboïst van het Concertgebouw-orkest en als leraar aan het Amsterdams Muzieklyceum. Sedert de oprichting van het Nederlands Blazersensemble maakt Han de Vries deel uit van dit gezelschap als eerste hoboïst. Op 1 september 1970 verbond Han de Vries zich als eerste hoboïst aan het Nederlands Kamerorkest, waardoor voor hem meer tijd vrij kwam voor solistisch optreden in binnen- en buitenland. Hij trad op als solist en in recitals in de meeste Europese landen, in Japan, de Verenigde Staten en vele landen van Zuid-Amerika.

De kunst van Han de Vries werd op diverse grammofoonplaten door His Master's Voice vastgelegd.

Günther Reich

Günther Reich werd in Duitsland geboren en emigreerde op jeugdige leeftijd naar het toenmalige Palestina. Hij begon zijn zangstudie in Jeruzalem en voltooide deze aan de Hochschule für Musik in Berlijn. Thans is Günther Reich aan de Opera in Stuttgart verbonden en geniet als concert- en oratoriumzanger een grote reputatie. In 1961 vertolkte hij de bariton-partij in Schönberg's Jakobsleiter, toen dit oratorium in Wenen in wereldpremière ging onder leiding van Rafael Kubelik.

Abraham en Isaak van Strawinsky heeft hij met overweldigend succes in de serie hedendaagse muziek van Radio Keulen vertolkt en heeft hij speciaal voor dit werk uitnodigingen uit het binnen- en buitenland ontvangen.

Lutz Lansemann

Lutz Lansemann werd in 1940 in Wismar (DDR) geboren. Hij studeerde musicologie en dramaturgie aan de universiteiten van Freiburg en Hamburg, waar hij van 1963 tot 1966 ook de toneelschool doorliep.

Als toneelspeler trad hij op in de theaters van Luzern, Baden-Baden en Hamburg.

Lutz Lanseman is verbonden als docent en operaregisseur aan de 'Hochschule für Musik und Darstellende Kunst' te Hamburg.

Jochen Schmidt

Jochen Schmidt werd in 1928 te Leipzig geboren. In 1947 deed hij aldaar eindexamen aan de toneelschool.

Als acteur werkte hij in het theater van Braunschweig, Hannover, Schleswig, Münster, Freiburg en 8 jaar lang in het Thalia-theater van Hamburg.

Als toneel- en operaregisseur was hij werkzaam in Hamburg, Münster en Freiburg.

Voor verschillende Duitse radio- en tv-stations treedt hij veelvuldig op.

Het Radio Kamer Orkest

Het Radio Kamer Orkest is een van de vijf orkesten, van de Nederlandse Omroep Stichting.

Het orkest werd in 1945 geformeerd. De eerste vaste dirigent was André Rieu, thans dirigent van het Limburgs Symfonie Orkest. Later werd het orkest geleid door Maurits van den Berg en Roelof Krol.

Het Radio Kamer Orkest wordt gevormd door 38 musici, met als vaste bezetting: 8 eerste violen, 6 tweede violen, 5 alten, 4 celli, 2 bassen, 2 fluiten, 2 hobo's, 2 clarinetten, 2 fagotten, 2 hoorns, 2 trompetten, 1 slagwerk. Concertmeester is Jos Verkoeyen.

Een aantal leden van het orkest is werkzaam in bekende kamer-muziek ensembles waarvan wij noemen: het Enesco Kwartet, het Gaudeamuskwartet, het Nederlands Hobokwartet en het Trio di Fiati. Vele gastdirigenten leidden het Radio Kamer Orkest zoals Roberto Benzi, Ernest Bour, Friedrich Cerha, Paul Hupperts, Peter Keuschig, Bruno Maderna, Willem van Otterloo, Kurt Thomas en Francis Travis. Het repertoire van het Radio Kamer Orkest kan als volgt worden omschreven: barak, klassieke, moderne en vooral hedendaagse muziek.

Het orkest verzorgt jaarlijks ca. 90 concerten voor de Nederlandse radio en televisie.

Daarnaast treedt het orkest regelmatig in de Nederlandse concert-zalen op, zoals het Concertgebouw in Amsterdam, het Kurhaus in Scheveningen, Tivoli in Utrecht, De Doelen in Rotterdam enz.

Van de gastconcerten in het buitenland memoreren wij concert-reizen naar Stuttgart, Frankfurt, Essen, Hameln, Neustadt en andere steden in Westfalen. In 1967 trad het orkest in Keulen op en begin 1968 verzorgde het een zeer succesvol gastconcert in Bazel.

In 1969 speelde het orkest tijdens de Berliner Festwochen in Berlijn en het Musikprotokoll in het Oostenrijkse Graz.

Paul Hupperts

Paul Hupperts werd geboren 25 januari 1919 te Gulpen. Hij begon zijn algemene muziekstudie te Utrecht. Daarna volgden bijzondere studies in compositie, orkest- en koordirectie. In 1940-1941 was hij werkzaam als repetitor bij het Maastrichts Oratoriumkoor. In 1945 richtte hij het Maastrichts Stedelijk Lyceumkoor op, dat als gemengd koor aan het Maastrichts Stedelijk Orkest werd verbonden. In hetzelfde jaar werd hij benoemd tot dirigent der Kon. Zangvereniging 'Maastreechter Staar', welke functie hij tot oktober 1946 bekleedde. In februari 1946 werd Paul Hupperts benoemd tot tweede dirigent van het Maastrichts Stedelijk Orkest en in januari 1947 tot eerste dirigent van dit orkest. Vanaf september 1949 is hij dirigent van het Utrechtsch Stedelijk Orkest.

Paul Hupperts vervult tevens gastdirecties o.a. bij het Radio Filharmonisch Orkest, het Residentie Orkest, Rotterdamsch Filharmonisch Orkest, het Noordelijk Filharmonisch Orkest en bij verschillende buitenlandse orkesten.

Hij bracht vele première's van moderne werken in Nederland, o.a. van Béla Bartók, Igor Strawinsky, Frank Martin, Olivier Messiaen en Györgi Ligeti.

Willie Goudzwaard

De Nederlandse slagwerkster Willie Goudzwaard behaalde in 1967 met onderscheiding het einddiploma van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag waar Frans van der Kraan haar leraar was.

Momenteel is zij verbonden aan de slagwerkgroep Amsterdam waarmede zij diverse tournees door het buitenland maakte.

Naast haar functie als slagwerkdocente aan het Brabants Conservatorium werkt zij regelmatig mede aan uitvoeringen van onze grote Symfonie orkesten en treedt zij op als soliste voor radio en televisie.

Michiko Takahashi

De Japanse slagwerkster Michiko Takahashi werd op 30 juli 1939 in Tahasaki bij Tokio geboren.

Zij studeerde aan de universiteit van Tokio, slagwerk, piano en zang bij o.a. Yoichi Hiroaka waar zij haar studie in 1964 beëindigde.

Momenteel is zij slagwerkdocente, gespecialiseerd op marimbafoon aan de 'Tokyo National University of Fine Arts and Music'.

In 1973 behaalde zij met de compositie 'Midare' van Ton de Leeuw, de eerste prijs van het Internationaal Gaudeamus concours voor vertolkers van muziek van onze tijd.

Zeer recentelijk werd dit stuk opgenomen voor de NOS-tv.

Michiko Takahashi treedt regelmatig in Japan op als soliste voor radio en tv.

Abbie de Quant

Abbie de Quant in 1946 in Den Haag geboren. Zij kreeg haar eerste fluitlessen van Jan Prins en werd daarna leerlinge van Koos Verheul. Zij studeerde aan het Brabants Conservatorium in Tilburg waar zij het einddiploma solospel met onderscheiding behaalde. Zij werd toegelaten tot de studie voor de Prix d'Excellence.

Gedurende zomercursussen bij Severino Gazzelloni ontving zij in 1966 het Diploma di Merito en in 1969 het Diploma di Onore van de Accademia Musicale Chigiana te Siena (Italië).

In 1965 behaalde zij de tweede prijs van het EMS-fluitconcours, in april 1970 de vierde prijs van het Gaudeamus concours en in september 1970 de eerste prijs in het 'Cum Laude Concours'.

Zij trad verschillende malen met orkest op o.a. met het Amsterdams Philharmonisch Orkest, het Brabants orkest, het Belgisch Kamerorkest, het Concertgebouw Orkest en het Radio Filharmonisch Orkest.

Voor de tv voerde zij met Edward Witsenburg het fluit/harp concert van Mozart uit met het Radio Kamer Orkest o.l.v. Raymond Leppard. Zij won in april 1972 de tweede prijs op het Internationale fluitconcours te Royan.

Koos Verheul

Koos Verheul werd in 1927 te Boskoop geboren. Hij studeerde fluit aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag bij Johan Feltkamp en behaalde daar zijn solodiploma met onderscheidingen. In 1954 verwierf hij op het Internationaal Concours te Darmstadt de Kranichsteiner Musikpreis.

Sinds 1959 is hij als solofluitist aan het Residentie Orkest in Den Haag verbonden.

Koos Verheul treedt regelmatig op zowel in concerten met orkest als in kamermuziekprogramma's. Hij kan bogen op een zeer omvangrijk repertoire, dat zich uitstrekt van de tijd, dat men voor de dwarsfluit begon te componeren tot en met de allerlaatste uitingen van de hedendaagse componisten.